

HÖGBY KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Högby församling
Mjölby kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2005*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

HÖGBY KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Högby församling

Mjölby kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Översiktskarta	5
Högby kyrkogård	6
Kyrkogårdens omgivning	6
Utdrag ur häradskartan	6
Högby kyrka	7
Högby medeltidskyrka	7
Västra Skrukeby medeltidskyrka	8
Högby kyrka	8
Kyrkogårdens historik	11
Högby ödekyrkogård	11
Västra Skrukeby ödekyrkogård	13
Högby kyrkogård	14
Beskrivning av kyrkogården	17
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Karta	19
Källor och litteratur	23
Bilagor	24
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	24
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	25
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	26
Fotografier, Högby kyrkogård	28
Högby ödekyrkogård	35
Västra Skrukeby ödekyrkogård	37

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på

gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

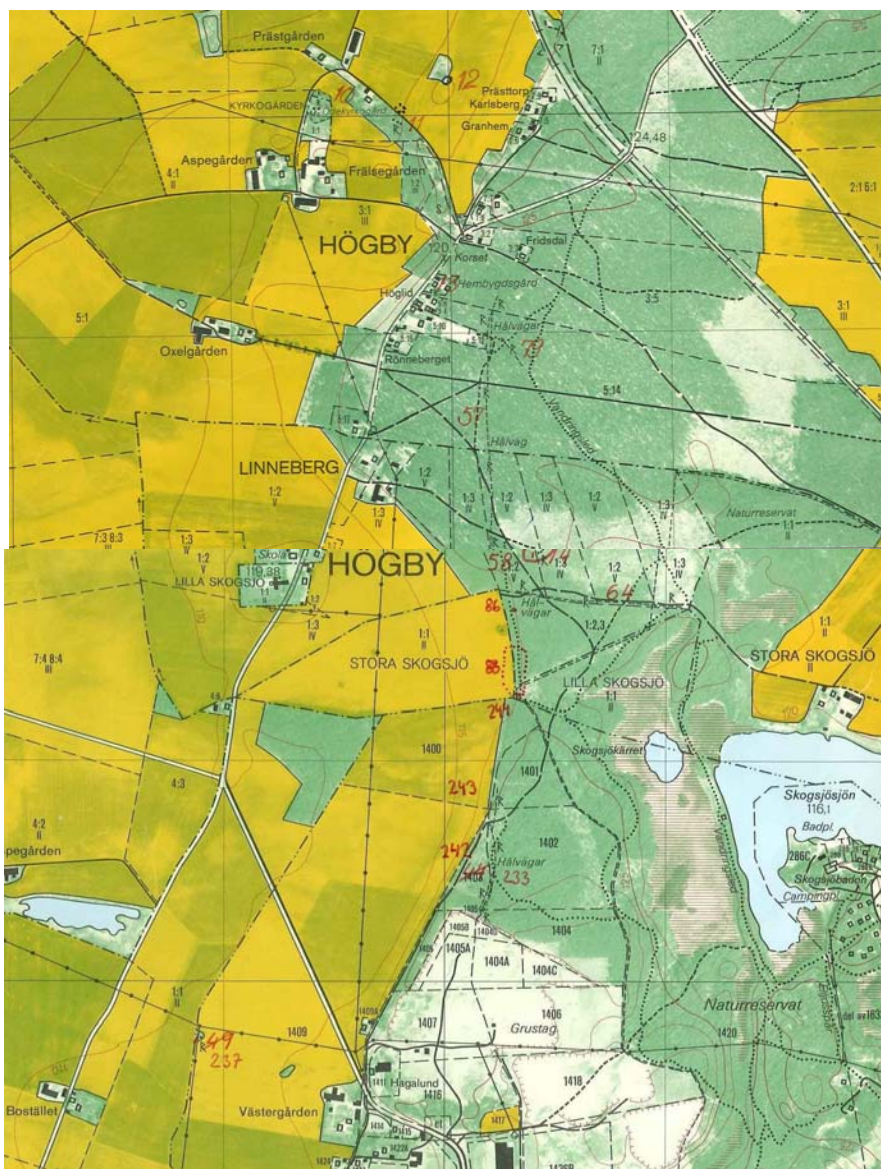
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se). Fältdel och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors, Östergötlands läns museum 2005. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 31 Högby och 085 41 Skänning. med kyrkogården i mitten. Den ligger i skärningen mellan den utpräglade slättbygden i sydväst och ett högre liggande åsparti i öster. Högby gamla kyrkogård ligger direkt söder om prästgården längst norrut. Längst i söder industriområden tillhöriga den expanderande staden Mjölby.

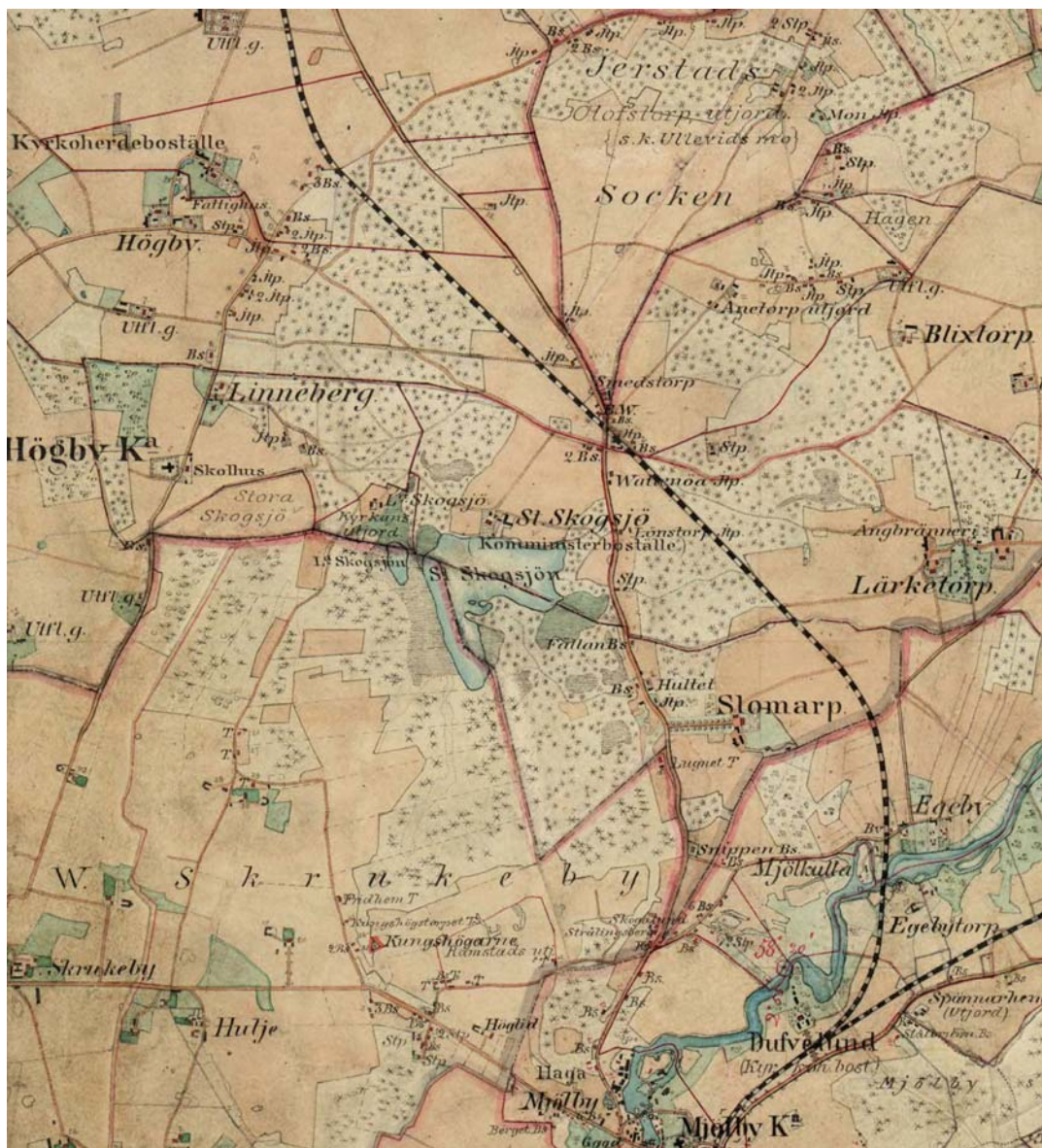
Vid en omläggning av riksväg 32 som genomfördes i början av 1990-talet kom vägen att gå i kanten mellan skogen och slätten. Därvid framkom flera gravfält från äldre järnålder med rika fynd och stenåldersboplatser som var så gamla som 7 000 f.Kr (RAÄ 233, 242, 243, 244 och 88 mfl.

Kring Högby finns flera gravfält och runstenar som tillsammans med ortnamnen visar att bygden var fast etablerad under äldre järnålder (500 f.Kr-500 e.Kr) och i nuvarande byar senast under yngre järnålder (500 e.Kr-1000 e.Kr).

HÖGBY KYRKOGRÅRD

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkogården ligger idag halvvägs mellan Mjölby och Skänninge på gränsen mellan den högre liggande skogsmarken vid Skogsjöområdet och den öppna slätten nordväst om Mjölby. Läget medger en vid utsikt över slätten bort mot Skrukeby och Hogstad.

På häradskartan från 1870-talet finns nuvarande kyrkans läge markerat och intill denna ett skolhus. Övriga strukturer som fattighus och prästgård ligger fortfarande i anslutning till den gamla kyrkans läge. Längst ned i sydväst syns Skrukeby by, där den gamla kyrkogården i Skrukeby ligger precis utanför kartans kant. I söder har järnvägsknuten i Mjölby anlagts men större delen av stadsområdet består ännu av åkermark.

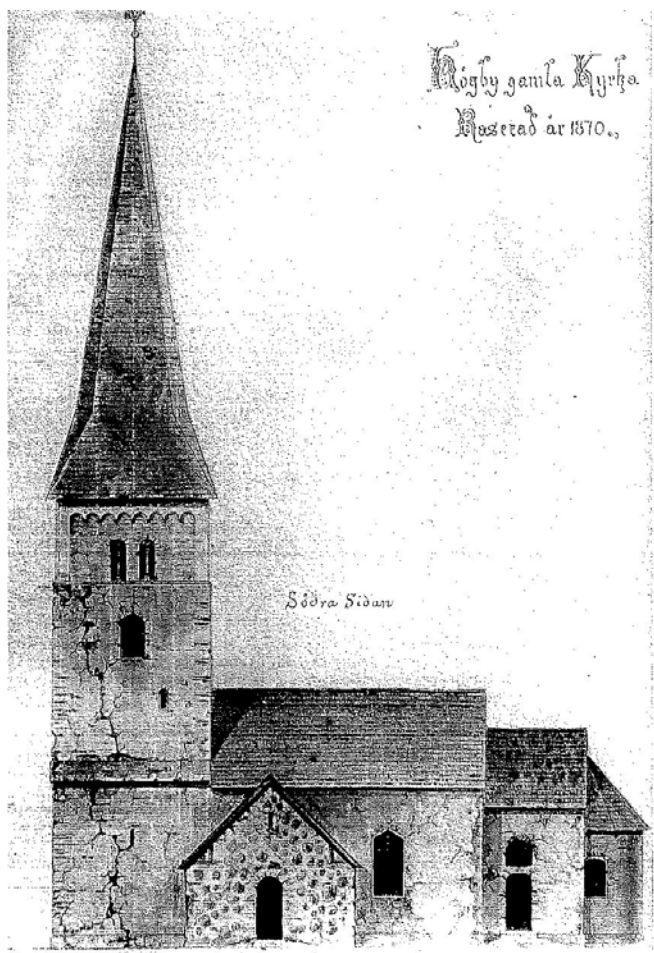
Högby kyrka

I samband med att den nuvarande kyrkan uppfördes 1871 revs de medeltida kyrkorna.

Högby medeltidskyrka

Högby medeltida kyrka var belägen ca 1 km norr om den nuvarande. Den rivna kyrkan var uppförd av kalksten sannolikt på 1100-talet med ett rektangulärt långhus och ett smalare absidkor. I väster fanns ett torn med avtrappad klockvåning, som sannolikt var samtida med kyrkan eller tillbyggt strax efter. Platsen utgörs nu av en ödekyrkogård. En romansk portalomfattning i sandsten från den gamla kyrkan murades in i det nya tornets övre våning. Den överflyttades senare till Historiska museet i Stockholm. Museet hade redan 1872 fått en medeltida järnsmidesornerad och läderklädd dörr som gåva av församlingen, vilken inlämnades av byggmästaren August Nyström.

Ett flertal avbildningar av den gamla kyrkan finns bland annat av Brenner på 1670-talet, av Koch, Ihrfors mfl från 1800-talets början. Särklassigt bäst är den dokumentation som upprättades inför debatten om kyrkans rivning. Ritningarna togs fram för att visa att särskilt tornet var i för dåligt skick för att reparera. Kyrkan visar stora likheter med den bevarade kyrkan i Kaga. Kyrkans utseende finns också bevarat på ett par äldre fotografier i läns museets arkiv. Kyrkan revs strax efter det att den dokumenterats 1871.

Uppmätning av Högby gamla kyrka 1870.

Västra Skrukeby medeltidskyrka

Västra Skrukeby kyrkplats utgörs idag också av en ödekyrkogård. Den rivna kyrkan var uppförd av sten under äldre medeltid med rektangulärt långhus och smalare absidkor.

Västra Skrukeby kyrka i början av 1800-talet efter teckning av Karl Simonsson. Bilden togs fram av sockenborna inför rivningen, för att bevara kyrkans utseende till eftervärlden.

Också kyrkan i västra Skrukeby finns avbildad vid ett flertal tillfällen. Liksom vid Högby har här både Brenner, Koch och Ihrfors gjort teckningar. Den bästa av dessa är den återgivna av Simonsson från mitten av 1800-talet. Teckningen visar kyrkan med långhus, kor och rundad absid. Framför ingången finns ett lågt vapenhus av trä. Över långhusets västra del har en takryttare med klocktorn uppförts som ersättning för den klockstapel som Brenner redovisar väster om kyrkan. På Brenners teckning finns också antydningar om en sakristia norr om koret. Detta syns inte på teckningen ovan som visar kyrkan från söder. Västra Skrukeby kyrka stod kvar som gemensam kyrka under nybygget och revs först 1876.

Högby kyrka

Den nya kyrkan är orienterad med koret i väster och tornet i öster. Anledningen var sannolikt att den valda platsen var belägen väster om vägen och en traditionell placering hade inneburit att koret vette mot vägen. Kyrkan är uppförd av sten med ett rektangulärt långhus med ett flersidigt korutsprång i väster, som ursprungligen inrymde sakristia, samt ett torn i öster. Kyrkobyggnaden uppfördes 1871 efter ritningar utförda 1860 av arkitekt Albert Törnqvist vid Överintendentsämbetet. Albert Törnqvist (1819-1898) var en flitigt anlitad kyrkoarkitekt i hela landet och hans kyrkor uppvisar för tiden moderna dekorativa drag, men anknyter också i hög grad till den omedelbart föregående periodens former i nyklassicism. I Östergötland har han bl a ritat kyrkorna i Gistad, Fivelstad och Västra Ryd.

Byggmästarna och bröderna August och Johan Robert Nyström var ansvariga för entreprenaden. Fadern Abraham Nyström (1789-1849) var tillsammans med August (1814-1886) och Johan Robert (1817-1890) storbyggmästarna i Östergötland under 1800-talet. Mellan åren 1836 och 1851 stod de för sju nybyggen av kyrkor och nio kyrkoombyggnader samt talrika uppdrag gällande profan bebyggelse. Sönerna ansvarade dock bara för en kyrkoentreprenad, Högby kyrka. Troligen berodde det på att de redan var fullt uppbokade med profan bebyggelse och den omfattande restaureringen av Linköpings domkyrka.

Högby kyrka 2005.

Kyrkan fick ett för sin tid typiskt utseende med nyklassicistisk utformning, men med såväl nygotiska som romanska inslag. Även interiören fick en tidstypisk prägel med tredingstak indelat med bjälkar. Sakristian var avskild bakom koret med en skärm och fönstren i öster gav koret ett indirekt ljus. Albert Törnqvist utförde även ritningarna till inredningen, såsom predikstol, altarpopsats, läktarbarriär och orgelfasad. Bröderna Nyström modifierade dock hans ritningar och inredningen präglas av deras tillägg. Utmärkande för Nyströms kyrkoinredning är bl a utsmyckningen i form av liggande eller stående rombfält med olika ornament, framför allt blomornament. Nummertavlorna är placerade över dörrarna på korväggen. De är vändbara och nås från våningen över sakristian. Takets ursprungliga färgsättning, som finns bevarad över lillkyrkan och samlingsalen, återfinns även på en ritning i Nyströms ritningsarkiv. Det är en djärv färgskala i ockra, rött och blått.

Kyrkan var i stort sett orörd fram till att en omfattande ombyggnad utfördes 1948-1949 under ledning av arkitekt Johannes Dahl i Tranås. Kyrkoherde Knut Harding var pådrivande med ett förslag att dela upp den stora kyrkobyggnaden i tre delar; en storkyrka, en lillkyrka och ett begravningskapell. Riksantikvarie Sigurd Curman yttrade sig rörande ett preliminärt förslag till uppdelning av kyrkorummet 1946: "Högby kyrka hör till de minst lyckade kyrkobyggnaderna från 1800-talet i Östergötland och ämbetet finner det ur kulturhistorisk synpunkt relativt likgiltigt om man på skisserat sätt avskiljer de östligaste delarna. Dock synes det ämbetet kunna ifrågasättas huruvida icke i detta fall ett bortrivande av kyrkans östligaste delar vore att föredraga." Kyrkan ombyggdes efter planerna och Stockholms Tidningen skrev mycket träffande den 9/12 1949: "En märklig restaurering har i dagarna slutförts i Högby kyrka utanför Mjölby. Den jättelika kyrkan, uppförd på 1870-talet, har delats i tre delar; en stor kyrka med 500 platser, en "medeltida" kyrka med 125 platser och avsedd för vanliga gudstjänster samt ett begravningskapell med underjordiskt bårhus." Det var verkligen en mycket märklig ombyggnad som genomfördes. Hela korväggen flyttades mot öster och ett kort och brett kyrkorum skapades, där orgelläktaren var intakt i öster. Innanför koret inreddes sakristia och skrudkammare och på det gamla korets plats byggdes en liten kyrka i kyrkan. Den så kallade lillkyrkan förlades vinkelrätt i den stora kyrkobyggnaden med kor i norr. Den inreddes med helt ny bänkinredning och predikstol m m ritat av Johannes Dahl. En del äldre föremål från de medeltida kyrkorna återuppsattes och kyrkorummet fick en medeltida karaktär. I den forna sakristian inreddes ett gravkapell med portar i väster.

Under 1990-talets senare del utfördes en del förändringar efter ritningar utförda av byggnadsingenjör Ture Jangvik i Linköping. Gravkapellet omändrades till samlingsal och ett nytt glasat dörrparti placerades innanför portarna i väster.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Högby ödekyrkogård

Högby ödekyrkogård 2005.

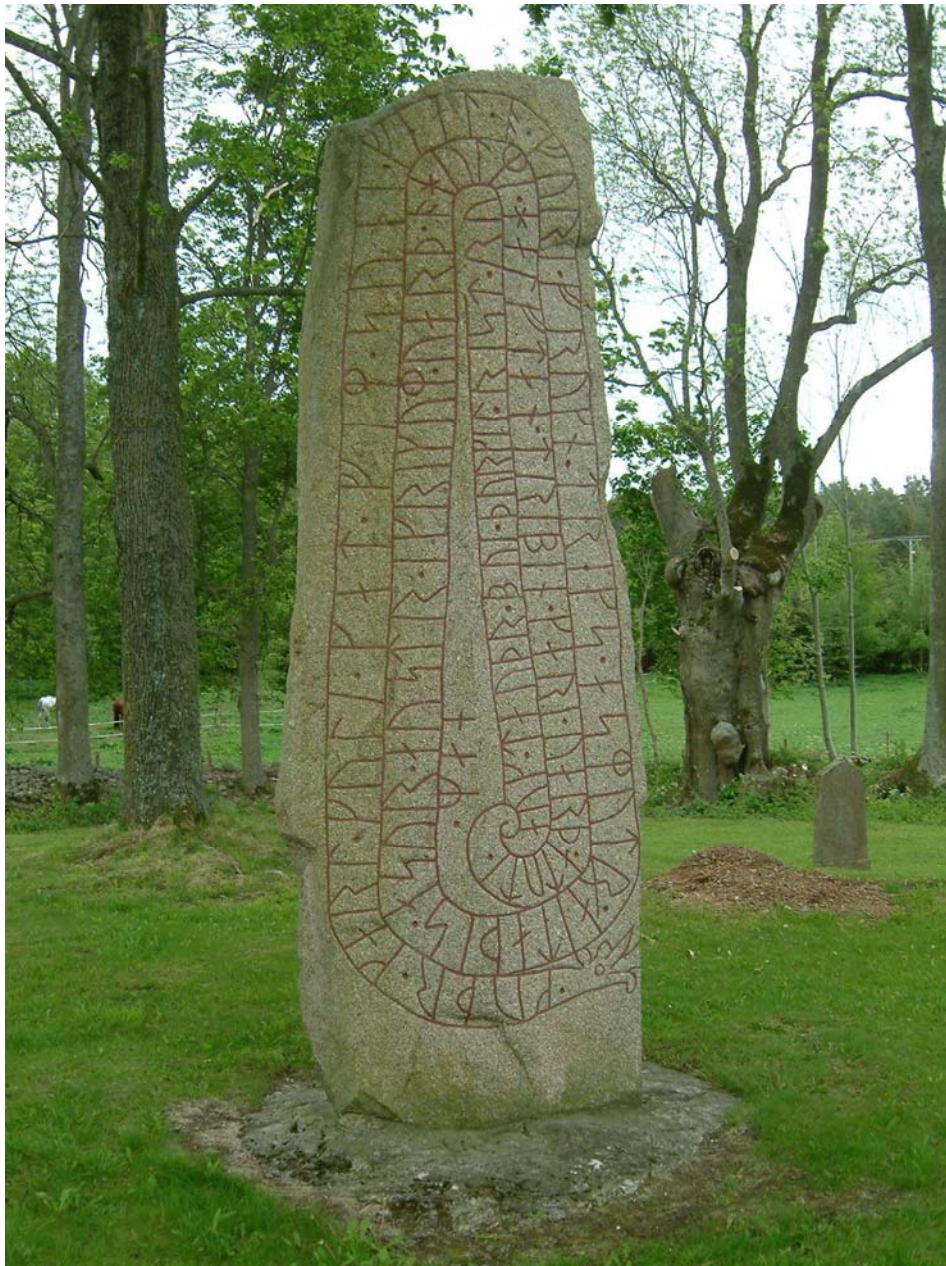
Högby ödekyrkogård är idag en välskött fornlämning. Kyrkogården är liten och snarare rundad än rektangulär. Den ligger på en mindre kulle strax norr om Högby Frälsegård och utefter en mindre körväg mellan Frälsegården och Prästgården. Kyrkogården har en intakt trädkrans och kyrkogårdsmur.

Den domineras idag helt av den berömda Högbystenen, en stor runsten som hittades i samband med att kyrkan revs. Den satt då inmurad i kyrkans sakristia. Stenen är rest mitt på kyrkogården. Stenen räknas som en av de förnämsta i landet. (nr Ög 82).

Texten lyder på framsidan ”thukir resthi stin thansi eftir asur sin muthur bruthur sin iar eatathis austr i krikum” och baksidan

”kuthr karl kuli kat fim suni
feal at furi frukn teks amutr
aitathis asur austr i krikum
uarth ohulmi halftan tribin
kari uarth atuti
auk tauthr bui

thurkil rist runar”

Toke reste denna sten efter Assur sin morbror, han ändades i Grekland.

Fem söner hade gode bonden Gulle
Föll vid Föret ¹orädde kämpen Asmund
Ändades Assur österut i Grekland
Blev i holmgång Halvdan dräpt
Kåre i Dundee?²
Död är ock Boe

Torkel ristade runorna.

¹ Namnet Föret är osäkert, det anses ibland syfta på slaget vid Fyrisvallarna 988 mellan Erik Segersäll och Styrbjörn Starke.

² Namnet är mycket osäkert och flera tolkningar har föreslagits. Slaget vid Dundee stod mellan vikingar under Sigurd Orkeyjarl och den skotske kungen MacBeth 1054.

Ytterligare fem runstenar har funnits på den gamla kyrkogården. Ög nr 83 hittades vid kyrkans rivning liggande på kant i södra väggen och är nu rest på prästgårdens ägor. ”thura sati stint hansa aftir suin sin rs urstr o ual tu” Tora satte denna sten efter sin son Sven som dog i Frankrike.

Ög 84 satt inmurad i kyrkogårdsporten och är nu försvunnen. Texten är inte känd i hela sin längd. ”thurkil uk ilka risthu sin.....” Torkel och Helga satte sten....

Ög 85 satt likaledes inmurad i kyrkogårdsporten och är numera försvunnen. ”hilf risti stin thansi iftir thuri” Hilf reste denna sten efter Tore.

Ög 86 var en skadad kalkstenshäll (gravhäll) som efter framtagandet förbrändes till kalkbruk ”.....tien thensa eftir.....fathur.....” (s)ten denna ef(ter).....fader.....

Ög 87 var en kalkhäll med kors och runstensornament på båda sidor, Den upptäcktes vid rivningen och restes i prästgårdens park. ”thurun risti auk thi bruthr sunir tusta iftir sin fathur thurkil krist stin thansi aufti tusta” Torun reste, och bröderna Tostes söner, efter sin fader, jag Torkel ristade denna sten efter Toke (eller Toste).

Förutom de många runstenarna av vilka alltså endast två återstår finns två äldre gravstenar i kalksten av tydlig 1600-talstyp resta på kyrkogården tillsammans med två vårdar av sen 1700–tidig 1800-talstyp. Den enda av dessa som är fullt läsbar är rest över Magnus Wellington från Blixtorp, död 1856.

En arkeologisk undersökning genomfördes på kyrkogården 1996 i syfte att utröna om det rykte som fanns att Högby gamla kyrka varit byggd på en stor gravhög ägde riktighet. Vid undersökningen konstaterades att kullen bestod av raseringsmassor från den gamla kyrkan som täckte den ursprungliga kyrkogården som var belägen i en naturlig svag sandås. (Rapport Karina Nohrstedt UV-Uppsala 1996).

Västra Skrukeby ödekyrkogård

Västra Skrukeby ödekyrkogård.

Kyrkogården finns idag kvar som ödekyrkogård. Den begränsas fortfarande av sina ursprungliga kyrkogårdsmurar och sin ursprungliga trädkrans som till största delen är intakt. Marken sköts av kyrkogårdsförvaltningen i Mjölby, som vårdar en större sammanhängande gräsyta som i övrigt täcks med en del större buskar som syrener mm.

På häradskartan ligger Västra Skrukeby på en skarv, varför det mesta av byn finns på Mjölbybladet och kyrkan och ett par gårdar finns på Väderstadsbladet. Till skillnad från vid Högby framställs Västra Skrukeby kyrkogård som om kyrkan fortfarande finns kvar. Den revs slutligen 1876, året innan kartan publicerades. Vid Högby redovisas endast den nya kyrkan eftersom den gamla revs 1871.

Av kartan framgår kyrkogårdens något oregelbundna form samt att kyrkan ovanligt nog var belägen i kyrkogårdens södra utkant, något som också framgår av

Simonssons teckning av kyrkan ovan, sid 8. Västra Skrukeby kyrkogård övergavs emellertid inte efter kyrkans rivning och den sista begravningen ska ha ägt rum på 1940-talet.

På kyrkogården står ännu 10 äldre vårdar, de flesta i kalksten med karaktäristiska former för 1600-talet. En av gravarna är grusad och försedd med stenram och ett smidesjärnsstaket. Vårdarna är genomgångna och tolkade av Gustafsson och Jonsson 2001 (Gustafsson/Jonsson 2001). Följande vårdar registrerades av dem.

1. AP Lindström d 1845
2. Anders Nilson i Hulje d 1680
3. Pär Ionson i Hulje ca 1650
4. Christ Bengtander i Skrukeby oifyllt ca 1650
5. Anders Bengtson i Vammelby d 1678
6. Bengt Månson i Vammelby d 1703
7. Måns Håkenson i Skrukeby d 1693
8. Majoren Broms och Sergeanten Björkdal d 1844 o 1836
9. Kyrkvärden Joh Danielsson Skrukeby Frälsegård d 1857
10. Nils Svenson i Hulje d 1693

Högby kyrkogård

Högby kyrkogård anlades samtidigt som kyrkan byggdes. Enligt tidens ideal fick den en regelbunden rektangulär plan (med undantag av sydvästra hörnet som fick dras in på grund av landsvägens dragning. Omgärdningen bestod av murar och en tät trädkrans planterades innanför denna. Grusgångar delade in kvareren i geometriska mönster och längs med murarna lämnades utrymme för en gravrad, här avsågs platser för socknens främsta hemmansägare och ståndspersoner i familjegravar. På samma sätt reserverades de inre gravkvarterens utsidor för familjegravar av samma typ. Kyrkogårdens inre i övrigt planerades för enklare begravningar och begravning ”på linjen” enligt tidens sed. Kyrkogården utgjorde därvid ett viktigt stilmässigt komplement till kyrkan och gör så än idag.

Kyrkogården har i stort behållit denna karaktär. En stor andel av de ursprungliga högre statusgravarna som planerades utmed kyrkogårdens ytterkanter hyser fortfarande de ursprungliga gravvårdar som tillkom i slutet på 1800-talet och i början av 1900-talet. I det inre har större delen av linjegravvårdarna rensats bort, men ett fåtal återstår. En stor andel enklare vårdar från 1900-talets början finns också kvar.

Högby kyrkogårds nordvästra del 2005.

Den största ändringen i karaktären som gjorts är tillägget av minneslunden mitt i kvarter III på 1990-talet.

De två flygbilder som finns i Östergötlands läns museums arkiv visar i stort sett en likadan anläggning. Den första är tagen 1935 och den andra, återgiven ovan, 1954. Den inre delen av kvarter I (framför kyrkan th) förefaller vara oanvänd medan utkanten kantas av grusade gravar. Kvarter II (framför kyrkan tv) visar en eller två rader grusade gravar i utkanten medan det i det inre har stått linjevårdar. Enstaka mindre grusade ytor är upptagna här. I kvarter III är ungefär hälften av ytan upptagen av grusade gravar. På bilden från 1935 syns också kvarter IV som har en liknande fördelning som kvarter III. Sedan bilderna togs har alltså en stor andel av de grusade gravarna försvunnit och häcksystemen tillkommit.

Väster om kyrkan ligger en stor gräsplan där nu parkeringen finns. De två skolmiljöerna ligger norr om kyrkogården, där också bollplanen finns och väster om kyrkogården bortom parkeringen. I nordväst finns stallar och uthusbebyggelse.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården är kvadratisk med det sydvästra hörnet aningen avfasat. Kyrkan ligger en svag aning dragen mot norr. Kyrkogården är en relativt stor landsbygdskyrkogård och innehåller fem gravkvarter nummerade I-V varav de fyra första är placerade inne på kyrkogården och kvarter V utgörs av gravarna längs med kyrkogårdens utsida.

Väster om kyrkogården finns en parkering och väster om denna en äldre skolbyggnad (under renovering). Nordväst och väster om kyrkogården finns ytterligare en skolbyggnad och en fotbollsplan, bortom dessa finns ett öppet jordbrukslandskap. I öster och söder finns ett öppet jordbrukslandskap med, framför allt i söder, en vid utsikt mot Hogstad och Mjölby stad.

Allmän karaktär

Högby kyrkogård är en relativt stor landsbygdskyrkogård som i hög utsträckning behållit sin ursprungliga prägel av sent 1800-tal. Till denna karaktär hör den rektangulära formen, trädkransen och muren. Kyrkogården bär ännu spår av en ursprunglig ståndindelning med mer påkostade gravar utmed anläggningens utkanter och i ukanterna av de inre kvarteren samt med enklare platser inne på kyrkogården. Flera av de vårdar som står längs utkanten är från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal och bör vara de ursprungliga.

Det inre präglas av regelbunda rygghäcksystem som är ett senare tillskott.

Omgärdning

Kyrkogården har samma omgärdning på alla sidor.

Kyrkogårdsmuren består av en halvmur med släntad insida som är ca 0,7 – 1,0 m hög och uppbyggd av 0,2 – 1,0 m stor lätt tuktad gråsten. Invid muren står en tät trädkrans av jämngamla träd av sedvanliga sorter. I väst 5 almar, 8 lindar och 1 lönn. I norr 5 almar, 1 lind och 6 lönnar. I öster 7 almar och 2 lönnar och i söder 5 almar, 1 lind och 7 lönnar. I öster tillkommer en 1 m hög oxbärshäck längs med murens nederkant.

Ingångar

Kyrkogården har två ingångar.

Framför kyrkans huvudingång i väster finns en dubbelgrind av gjutjärn med smidda ornament av kryss, blomrankor och rundlar i tre nivåer mellan enkla firsidiga grindstolpar.

På norra sidan finns en utgång vettande mot fotbollsplanen. Här finns en individuellt utformad smidesjärnsgrind mellan enklare granitstolpar.

Grinden har ornament av hängande smidda löv samt av spjälor som böjer sig utåt i en svag solfjädersform.

Vegetation

Förutom det som redan beskrivits i kapitlet om omgårdningen finns häcksystem inne på kyrkogården.

I kvarter I finns från väster en idegranshäck som är 0,3 m hög. Denna startar från en gemensam punkt mitt i kvarterets södra utkant och delar sig i tre armar. Öster om denna finns en 0,2 m hög idegranshäck och en 0,4 m hög ölandstok.

I kvarter II finns sju nordsydliga rygghäckar, från väster en 0,4 m hög bok, en 0,4 m hög hagtorn, en 0,7 m hög hagtorn, en 0,3 m hög oxbär, en låg ölandstok, ytterligare en 0,2 m hög oxbär samt en 0,2 m hög hagtorn.

I kvarter III finns en 0,4 m hög hagtorn som omfattar kvarteret i norr, väster och söder och som lämnar en gravrad utanför. Inne i kvarteret finns fyra nordsydliga häckar, från väster tre 0,6 m hög hagtorn samt en lägre 0,3 m hög häck av samma sort.

Det mindre kvarter IV omges på samma sätt av en nysatt idegranshäck. I det inre finns två nordsydliga häckar av samma sort och höjd.

Gångsystem

Gångsystemen torde vara kyrkogårdens ursprungliga och består av naturgrus. Innanför västingången finns en grusplan runt kyrkan. Grusgångarna löper sedan runt kyrkan och fram till mitten av östra långsidan. Grusgångar följer kyrkogårdens utsidor lämnande en gravrad utanför. Gångar löper också från mitten av norra och södra långsidan in till kyrkan, delande gräsmattorna på kyrkogården i fyra delar vilka bildar naturliga kvarter.

Gravårdstyper

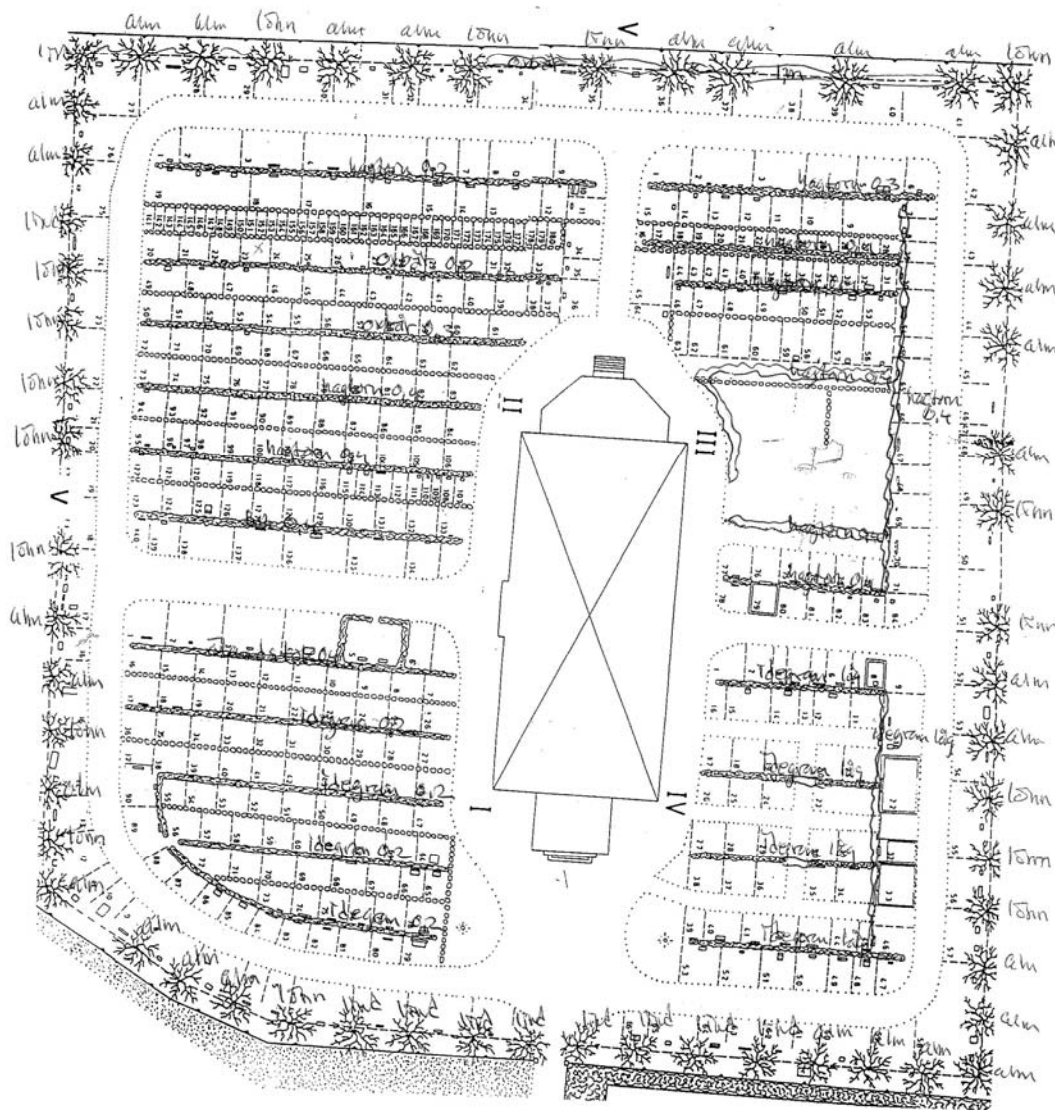
Kvarter I består nästan helt av yngre breda vårdar av 1950- och 1960-talstyp. I kvarterets utkant finns enstaka något äldre vårdar vilket stämmer utmärkt med vad flygfotot från 1955 visade. Ett större grusat monument med flera stenar (familjen Wessén) finns liksom en högre smal vård från 1898. I grav nummer 7 vilar polismannen Robert Karlström, ett av offren för de uppmärksammade Malexandermorden 1999 i en i övrigt anonym grav.

GRAVKARTA
ÖVER
HÖGBY KYRKOGRÅRD

MJÖLBY 1 AUGUSTI 1971

Carl-Fredrik

SKALA 1:400

Högbys kyrkogård. Vegetation och grusgångar

Kvarter II uppvisar stora olikheter. I kvarterets yttre, framförallt i dess östra och västra utkant, finns enstaka äldre men mindre vårdar. I mitten av kvarteret är beläggningen mycket gles och nästan alla vårdar verkar vara relativt nyligen borttagna. I detta område finns en del enkla liggande gravvårdar av linjetyp bevarade, vilket gör det sannolikt att detta är det gamla linjegravsområdet. Den enda avvikande gravvårdstypen är en bautasten.

Kvarter III är bitvis mycket glest belagt med gravvårdar. 1960-1980-talets låga breda gravvårdar dominerar totalt i området. Längst i öster finns ett mindre antal äldre vårdar dock kvar. En grusad stenramsgrav finns kvar och den enda avvikande gravvårdstypen är ett enkelt träkors.

Kvarter IV är också bitvis mycket glest belagt med gravvårdar. 1960-1980-talets låga breda gravvårdar dominerar totalt även i detta område. Tre stenramsgravar är bevarade varav en med ett högt kors.

Kvarter V har behållit sin ursprungliga karaktär av dyrare familjegravar med höga smala vårdar i stora partier. Hela västra och södra sidan liksom halva norra och östra sidan är intakt. På det övriga partiet har yngre vårdar ersatt. Vårdarna är från 1871 till ca 1950. Dessa är nästan undantagslöst resta över hemmansägare (titeln hemmansägare eller lantbrukare förekommer 24 gånger) från de större gårdarna i närområdet, de enda avvikande titlarna är riksdagsmannen, hustrun och lantushållaren.

Typiska exempel på gravvårdar från kvarter V är grav V:18 tv och V:57 th.

Bland typerna ingår några ovanligare som ett högt gjutjärnskors från 1879 (Vendela Lovisa Wallström), en hög obelisk, en kalkstensvård med Thorvaldsenmedaljong och en med en marmorsköld.

Om titlarna i kvarter V var enahanda så finns en större spridning i de inre kvarteren. Även här dominerar dock lantmännen stort och titeln hemmansägare eller Lantbrukare förekommer 17 gånger medan titlarna hustrun, hemmansägaredottern och farmaren förekommer 1 gång vardera.

Av kyrkans folk finns 2 kyrkoherdar och kyrkvaktmästare medan kyrkvården, kyrkovaktaren och kantor förekommer vardera 1 gång. Från skolans värld kommer 4 lärarinnor och 1 vardera rektor, folkskollärlarinna och fil lic. Bland högre ämbetsmän finns 1 av vardera konsul, advokat och tullmästare. Militären representeras av 1 fanjunkare och 1 grenadjär. Den närliggande järnvägen av en banvakt och en reparatör vid SJ.

Övriga titlar är reklamchef, arkitekt, köpman, trädgårdsmästare, smidesmästare och stensättare.

Minneslund

Minneslunden är anlagd inne i kvarter III och ramas in av en 0,7 m hög hagtornshäck. Ytan är närmast rektangulär och ingången ligger i sydvästra hörnet. Från ingången leder en grusgång in till ett större gråstensblock omgivet av en rund sättning med gatsten.

Minneslunden

Norr om detta finns en mindre damm och bakom denna planteringar med ginst, tuja, ölandstok, idegran och cypress i olika höjder. På södra och västra långsidorna finns små gatstenssättningar där parkbänkar är utsatta och i sydöstra hörnet finns en rabatt med tujor. Framför denna växer en nyplanterad kastanj.

Byggnader

Saknas på kyrkogården.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Högby kyrkogård är en relativt stor landsbygdskyrkogård anlagd 1870 på en ny plats. Den har i hög utsträckning behållit sin ursprungliga prägel av sent 1800-tal. Till denna karaktär hör den rektangulära formen, trädkransen, de ursprungliga grusgångarna och kyrkogårdsmuren. Dessa utgör ett kulturhistoriskt värdefullt tidsdokument. Kyrkogården bär ännu spår av en ursprunglig ståndindelning med mer påkostade gravar utmed anläggningens utkanter och i utkanterna av de inre kvarteren samt med enklare platser inne på kyrkogården. Flera av de vårdar som står längs utkanten är från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal och bör vara de ursprungliga på sina respektive platser. Dessa vårdar är alla resta över hemmansägare från större gårdar i socknen, sannolikt desamma som varit med att uppföra den nya kyrkan.

Det inre präglas av att kyrkogården till stora delar lades om i mitten av 1900-talet. De nuvarande rygghäcksystemen tillkom. Ett fåtal äldre vårdar finns kvar och visar spår av var linjebegravningarna tidigare skett. Ett fåtal grusade gravar finns också kvar, dessa dominerade på 1950-talet helt utkanterna av kvarteren. I övrigt dominerar gravvårdar från 1960 och framåt.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Gustafsson Helene och Jonsson Anette. Westra Skrukeby, ur Mjölby hembygdsråds årsbok 2001.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Nisbeth Åke. Bildernas predikan. Medeltida kalkmålningar i Sverige.1985.
- Nohrstedt Karina. Rapport, Arkeologisk förundersökning, RAÄ 10, Högby gamla kyrka, Högby socken Östergötland. RAÄ UV-Uppsala 1996.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Skoglund (Olsén) Marie. Sten tegel och ben – Lämningar från den medeltida kyrkan i Appuna. Ur Kyrkoarkeologi, Östergötlands Fakta Nr 2. Linköping 1996.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

www.kulturarvostergotland.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

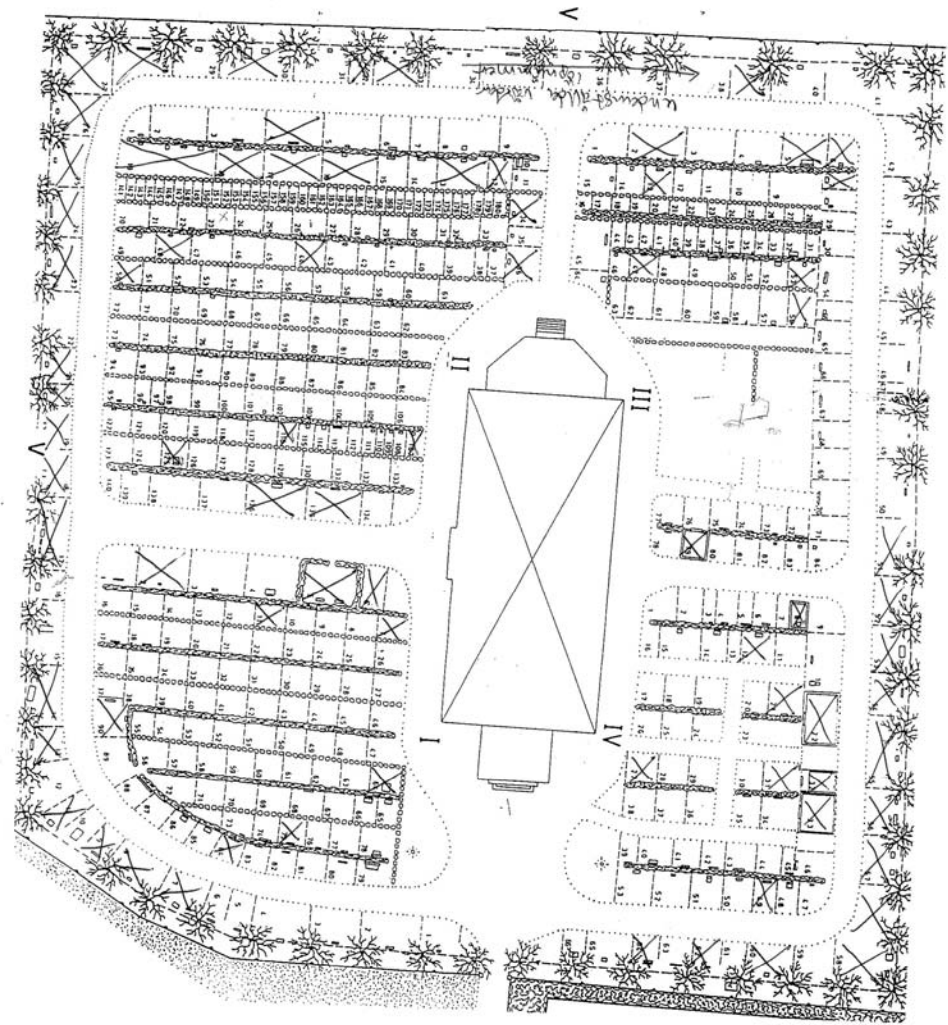
Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

GRAVKARTA
ÖVER
HÖGBY KYRKOGRÅRD

MJÖLBY 1 AUGUSTI 1971.
Callberg

SKALA 1:400

*Högbys kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse.
Exemplen är markerade med kryss.*

Dessa utgörs huvudsakligen av de högre statusgravar som är placerade utmed kyrkogårdens utkanter. Flera av dem utgörs av den första generationens gravvårdar efter kyrkans och kyrkogårdens omgestaltning. I det inre finns enstaka vårdar med titlar. Endast fem av det stora antalet grusgravar som tidigare fanns finns kvar.